

UOT 371.214.2 (51)

Növrəstə Sıdqəli qızı Bayramova
Sumqayıt Dövlət Universitetinin assistenti

İBTİDAİ SINIFLƏRİN RİYAZİYYAT DƏRSLİKLƏRİNDƏ PROBLEMLƏR VƏ ONLARIN METODİK TƏDQIQATLARDA QOYULUŞU

Новроста Сидгали гызы Байрамова
ассистент Сумгаитского Государственного Университета

ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ В УЧЕБНИКАХ ПО МАТЕМАТИКЕ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ И ИХ ПОСТАНОВКА В МЕТОДИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Novrasta Sidkali Bayramova
assistant of Sumgait State University

PROBLEMS ARISING IN TEXTBOOKS OF MATHEMATICS OF PRIMARY CLASSES AND STATEMENT OF THESE PROBLEMS IN THE METHODOLOGICAL TOOLS

Xülasə: Verilən məsələlərin əksəriyyəti I-IV sinif səviyyəsində olan məsələlərdir və məntiqi təfəkkürün inkişafına xidmət etmir. Məlumdur ki, məsələlər siniflər üzrə həm növlərinə, həm də həlli üsullarına, aid olduğu kəmiyyətlərə görə təsnif olunur. "Məsələ" problemi dərsləkdə öz optimal həllini tapmamışdır. Belə ki, təqdim olunan məsələlərin əksəriyyəti konkret didaktik funksiyalara malik olmayıb, sadəcə əməlin icrasını tələb edir.

Açar sözlər: dərslək, ibtidai siniflər, şagird, məsələ, məntiqi təfəkkür

Резюме: Большинство задач, представленных в учебниках I-IV классов служат развитию логического мышления. Известно, что задачи классифицируются по типам, по методам их решения, а также по относящихся к ним величинам. Проблема «задача», не нашла своё оптимальное решение в учебнике. Так, большинство представленных задач не выражаются конкретными функциями, а только требуют выполнения какой-либо операции.

Ключевые слова: учебник, начальные классы, ученик, задача, логическое мышление

Summary: Most of the tasks asked in textbooks I-IV classes serve the development of logical thinking. It is known that tasks are classified by type, by the methods of their solutions, and by the values related to them. Thus, most of the tasks presented are not expressed by specific functions, but only require the execution of an operation.

Keywords: textbook, elementary classes, pupil, task, logical thinking

"Riyaziyyat – I" dərsliyində (N. Qəhrəmanova, C. Əsgərova, L. Qurbanova) dövlət səviyyəsində qəbul olunmuş riyazi terminologiya tələblərinə əməl olunmur. Məsələ həlli təliminin mərhələləri öyrədilmədən "məsələnin planı, həlli haqqında danışılır (s. 50), səh. 76-da "Sadə konstruksiya məsələləri" ifadəsi verilir və bu nəyi ifadə edir, hansı məsələlər oraya aiddir – məlum olmur. Əslində praktik işdən söhbət gəlir və həmin iş isə I sinif şagirdləri üçün müyəssər deyil. I sinifdə 1-dən 20-yə qədər ədədlər və onlar üzərində toplama və çıxma əməlləri öyrədilir. Burada "təxminetmə" anlayışına ehtiyac olmadığı halda, dərsləkdə müvafiq suallar qoyulur (s. 89). "Sayını təxmin edin" cümləsi (s. 90) nəyi ifadə edir və ona ehtiyac varmı?

Şagirdlərin şifahi hesablama bacarıqları hesab əməlləri xassələrinə və ədədlərin xassələrinə əsaslanır. Bu bilikləri I sinifdə hələ mənimsəməmişlər.

I sinifdə məsələ həlli bacarıqlarını formalaşdırmaq üçün aşağıdakı mərhələlər üzrə iş aparılmalıdır:

1. "Məsələ" anlayışı ilə tanışlıq.
  2. Məsələnin tərkib hissələrinin ayırd edilməsi.
  3. Məsələnin tələbənə cavab vermək üçün təbii oluncaya əməlin müəyyən edilməsi.
  4. Məsələnin həlli və onun yazılması.
- I sinifdə toplama və çıxma əməlləri öyrədildiyi üçün, müvafiq olaraq sadə məsələlər və onların növləri öyrədilməlidir.

Ümumiyyətlə, I sinifdə məsələ həlli bir sistem olmaqla, konkret struktura və didaktik məqsədə malik olmalıdır.

"Riyaziyyat – 2" dərslərində də terminoloji nöqsənlər, yəni zəif termin və ifadələrdən istifadə edilməsi, çalışmaların seçilməsində didaktik tələblərin pozulması halları özünü göstərir.

I sinifdə şagirdlər 100 dərsində ədədlər və onlar üzərində 4 əməl, onların xassələri ilə tanış olurlar. Lakin əməllərin xassələri müəyyən bir məqsəd və ardıcılıqla verilmədikdə, şagirdlərdə müvafiq biliklər formalaşmır.

Məsələ həlli təlimi I sinifdə öyrənilənlərin davamı olmalıdır və şagird toplama və çıxmaya aid sadə məsələlər siyahısına vurma və bölməyə aid sadə məsələləri də daxil etməlidir. Çünki mürəkkəb məsələ həllinə keçid sadə məsələlərdən başlayır və bu keçidin iki növü konkret məsələlər üzərində göstərilə bilər.

Məhz II sinifdə şagirdlər toplama və çıxmaya aid yazılı hesablamalarla tanış edilir. Bunlar həm də sifahi hesablamalarla vərdişlərini formalaşdırmağa kömək edir.

"Riyaziyyat – 2" dərslərində məsələlər və düşündürdüyü məsələlərin sayı olduqca azdır. Məsələnin məzmunu etibarilə həyətlik kəşf etməli və inkişafetdirici funksiyaya malik olmalıdır. "Riyaziyyat – 3" dərslərinin riyazi dili və qrammatik dili bir sıra nöqsənlərlə bağlıdır. Məsələn, s. 6-da belə bir cümlə verilib: "6-ya, 7-ya, 8-ə, 9-ə, 10-ə vurma və bölmə əməlləri üzərində məsələ və misallar həll edin".

3-cü sinifdə vurma və bölmə əməlləri təməllərini və sonra vurma və bölmənin xüsusi halları öyrədilməlidir. Dərslərdə bu məsələlər öz həllini tapmamışdır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz cümlə dərslərinin əvvəlində reallaşdırılmalı bilməz.

"Əməl üzərində məsələ və misal necə həll etməkdir?"

Dərslərdə proqram materialının orqanik düzülüşünə diqqət yetirilməmişdir.

Dərslərdə "məsələ həlli" necə əks olunmuşdur?

"Məsələ" problemi dərslərdə öz optimal həllini tapmamışdır. Belə ki, təqdim olunan məsələlərin əksəriyyəti konkret didaktik funksiyalara malik olmayıb, sadəcə əməlin icrasını tələb edir.

Verilən məsələlərin əksəriyyəti I-II sinif səviyyəsinə olan məsələlərdir və məntiqi təfəkkürün inkişafına xidmət etmir. Məsələlərin ifadə dili də dağınıq deyil. Məsələn, (s.105, № 4) "1 kq yağ 5 manat, 1 kqət isə 7 manatdır" – cümləsində kütlə manata çevrilir. Məsələlərin növləri (düzünə, dolay, tərs məsələ) ayırd edilmir və müvafiq tapşırıqlar verilmir.

Dərslərdə kömiyyatlar üzərində əməllər "qaydası" təhrif olunmuşdur. Çünki hər bir əməl – müvafiq tərif və ya qaydaya əsaslanır.

"Riyaziyyat – 4" dərslərində (mütdəricədə) 1-ci, 2-ci və 6-cı bölmələrin sonunda "məsələ həlli" başlığı verilib. Sual olunur: qalan bölmələrdə məsələ həlli lazım deyil?

Həlli üsullarına görə məsələlərin təsnifinə aid nümunələr yoxdur və məsələ başlıqlarında qüsurlar vardır. Məsələn, sah. 26-da: "Cəmə görə moçhulların mühakimə yolu ilə tapılması" elmi cəhətdən səhvdir.

Dərslərdə verilən məsələlərin əksəriyyəti I-II siniflərin səviyyəsinədir. məntiqi mühakimə tələb edən məsələlərin sayı olduqca azdır.

Məsələlərin həlli üsullarına görə, aid olduğu kömiyyatlar görə təsnifi aşkar edilməlidir.

Məlumdur ki, ibtidai siniflərdə məsələ həllətmə bacarığı bilavasitə şagirdlərin həm də psixoloji durumları ilə bağlıdır. Bu cəhətdən görkəmli tədqiqatçı-psixoloq Y.Piaje riyaziyyat təlimində iki mərhələni xüsusi qeyd edir:

- 1) I-III siniflərdəki təlim mərhələsi – operativlik mərhələsinə qədərki dövr (6-8 yaş dövrü);
- 2) operativlik dövrü (IV-VI siniflər, 9-11 yaş dövrü).

Məsələ həllində şagirdin çətinlik çəkməsinin onun eqosentrizmi ilə izah edilir, yəni bu məsələni aradan qaldırmaqda çətinlik çəkir və mücərrəd təfəkkür bacarığına malik deyil. Piagenin bu ideyasını M. Donaldson tənqid edir və qeyd

edir ki, məsələlər şagirdi onun yaşadığı və ya olduğu situasiyaya gətirməlidir. Bu da şagirdə həyat təcrübəsi qazanmağa kömək edir.

Məktəbdə məsələ həlli təliminə dair riyazi, psixoloji və metodik tədqiqatları D. Poyanın kitablarında («Как решать задачу», «Математические открытия», «Математика и правдоподобные рассуждения») öz əksini tapmışdır.

Y.M. Kolyağın «Математические задачи как средство обучения и развития ученика средней школы» kitabında məsələ həlli ilə əlaqədar iki cəhət qeyd edir:

- 1) məsələ həlli prosesində riyaziyyat tədrisi metodikası əsaslarının işlənməsi,
- 2) inkişafetdirici təlimdə məsələlərdən bir vasitə kimi istifadənin metodiki sisteminin qurulması [3].

İbtidai siniflərdə məsələ həlli təliminə dair V.V. Stakеvici («Основы методики обучения решению задач в начальных классах», Минск, 1980), A.M. Pişkalov və N.Q. Utkina («Основы обучения математике в I-III классах», М., 1978), M.I. Moro, N.A. Bantova («Методика обучения математике в начальных классах», М. 1981) və b. məsələ həlli təliminin müxtəlif aspektlərini işıqlandırmışlar.

S.R. Hüseynova öz tədqiqatında ("Riyaziyyatdan ümumiləşdirici və inkişafetdirici məsələlər vasitəsilə nəzəri biliyin verilməsi və möhkəmləndirilməsi metodikası" (VII-IX siniflər), nam. məsələnin inkişafetdirici amillərini

əsaslandırmış və praktik əhəmiyyətli təkliflər irəli sürmüşdür [2].

M. Abdulkərimov orta məktəbin riyaziyyat kursunda ekstremum və tətbiq məsələləri həllənin təlimi texnologiyasına aid tədqiqatda məsələ həlli vasitəsilə şagirdlərin riyazi yaradıcılığını inkişaf etdirilməsi, təlimin həyatla əlaqələndirilməsi kimi problemlərin həlli yolunu göstərmişdir [1].

İndi ibtidai məktəbin bazarlıxı sinfi – IV sinfin şagirdlərinin riyazi həzilliyi səviyyəsinə verilən tələbləri beynəlxalq təcrübələr səviyyəsində nəzərdən keçirək. Əsas ideya ondan ibarətdir ki, IV sinif şagirdinin ilin sonunda nümayiş etdirdiyi nəzəri biliklər və praktik bacarıq və vərdişlər sonrakı siniflərdə həm baza rolunu oynaya bilər, həm də varislik təmin olunur: yeni riyazi biliklər "dayaq" bilikləri üzərində qurulmaqla, şagirdin riyazi təhsili öz inkişafını tapır. Hər bir şagirdin malik olduğu bilik və bacarıqlar mütləqmin və onun tədris fəaliyyətinin nəticəsidir.

Problemnin aktuallığı. Ümumiyyətlə, məktəbdə məsələ həllinin öyrədilməsi elə bir problemdir ki, onun müvəffəqiyyətlə həlli müəllimə yaradıcı iş fəaliyyəti tələb etməklə, həmişə aktualdır.

Problemnin yeniliyi. Riyazi məsələ və onun həllinin məktəbdə öyrədilməsi orta riyazi təhsilin ən mühüm mərhələsini təşkil etdiyindən, I-IV siniflərdə məsələ həlli təlimi konkret sistemə malik olmalıdır.

Problemnin praktik əhəmiyyəti. Məlumdur ki, məsələlər siniflər üzrə həm növlərinə, həm də həlli üsullarına, aid olduğu kömiyyatlar görə təsnif olunur.

Ədəbiyyat:

1. Abdulkərimov M. Orta məktəbin riyaziyyat kursunda ekstremum və tətbiq məsələləri həllənin təlimi texnologiyası: Ped.ü.fəls. dok. ...dis.Baki, 2011.
2. Hüseynova S.R. "Riyaziyyatdan ümumiləşdirici və inkişafetdirici məsələlər vasitəsilə nəzəri biliyin verilməsi və möhkəmləndirilməsi metodikası" (VII-IX siniflər): Ped.ü.fəls. dok. ...dis. Bakı, 2003.
3. Колягин Я.М. Математические задачи как средство обучения и развития ученика средней школы. М., 1983.
4. Qəhrəmanova N., Əskərova C. Riyaziyyat: Ümumtəhsil məktəblərinin 2-ci sinfi üçün dərslik. Bakı: Radius, 2012.
5. Qəhrəmanova N., Əskərova C. Riyaziyyat: Ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinfi üçün dərslik. Bakı: Bizim kitab, 2015.
6. Qəhrəmanova N., Əskərova C., Qurbanova L. Riyaziyyat: Ümumtəhsil məktəblərinin 1-ci sinfi üçün dərslik. Bakı: Radius, 2017.
7. Qəhrəmanova N., Əskərova C., Qurbanova L. Riyaziyyat: Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün dərslik. Bakı: Radius, 2014.

E-mail: abdullayev_ayxan@list.ru

Rəyçilər: dos.X.S. Həsənova

dos.F.F. Əliyev

Redaksiyaya daxil olub: 25.12.2018